

LATOUROVA koncepcia politickej
ekológie na pozadí kritiky moderny (a
súčasnosti)

Konferencia APVV -18-0178

2.-3.09. 2021

Docent PhDr. Ivan Buraj, PhD.

Obsah

- Úvod
- Politická ekológia – pojem
- o Príroda a politika
- Kľúčové kategórie
- Niektoré praktické východiská
- Záver

Úvod

- Politická ekológia je dnes široko rozvetvený teoretický i praktický prúd
- ✓ A ako to už v politike vo všeobecnosti býva, zahrňuje pravicové a ľavicové, konzervatívne, resp. reformistické, romantické i radikálne, „plytké“ aj „hlbokoekologické“ atď. smery a prúdy
- Na tomto mieste sa budem zaoberať výlučne koncepciou Bruna Latoura - jedného z najvýraznejších a najzaujímavejších reprezentantov politickej ekológie
- To pravda neznamená, že sa len prispôbil módnej vlne
- ✓ Naopak, jeho záujem o túto problematiku je dlhodobý, o čom najlepšie vypovedajú jeho práce z rozličných období tvorby

Úvod

- ✓ Na ilustráciu spomeniem len niektoré: ***Politiques de la nature. Comment faire entrer les sciences en démocratie?*** (Paris, La Découverte & Syros 1999, La Découverte 2004), ***Reassembling the social. An introduction to Actor-Network Theory*** (Oxford, OUP 2005), ***Face à Gaïa : Huit conférences sur le nouveau régime climatique*** (Paris, La Découverte 2015), ***Où atterrir ? : Comment s'orienter en politique*** (Paris, La Découverte, coll. « Cahiers libres » 2017), vydaná v češtine s upraveným názvom „Zpátky na zem. Jak se vyznat v politice Nového klimatického režimu“ (Praha, Neklid 2020) a azda v tomto ohľade najilustratívnejšiu prácu, ktorá predstavuje výber z jeho štúdií a rozhovorov a bola preložená aj do češtiny pod názvom „Stopovat a skládat s Brunem Latourem. Výbor textů 1998-2013“ (Praha, Tranzit. Cz 2016)
- ✓ Zmenil sa však dôraz, ktorý sa zvlášť v posledných prácach čoraz zjavnejšie sústreďuje do tejto oblasti

1a. Politická ekológia-pojem

- Politická ekológia, ako naznačuje jej názov, má vyjadrovať úzku spojitosť na prírody a spoločnosti, a špeciálne istej formy politiky
- A to zároveň znamená, že politická ekológia nemá bezprostredný vzťah k prírode
 - Jednak je sprostredkovaná vedou, čo signalizuje už jej prípona – „logia“
 - Potom sociálnymi vzťahmi, o čom svedčí jej história, ktorá poukazuje na niekedy veľmi odlišný postoj rozličných spoločností k prírode
 - A neposlednom rade je sprostredkovaná politikou, politickými vzťahmi

1b. Politická ekológia - pojem

- Politická ekológia nie je Latourov „vynález“
- V pôvodnom prístupe k politickej ekológii sa však za inováciu už považovalo jednoduché začlenenie prírody do politiky bez zásadného prehodnotenia oboch kategórií a ich vzájomného vzťahu
- Latour zdôrazňuje, že v jeho ponímaní politickej ekológie nejde o rozširovanie politického na prírodu, resp. životné prostredie, ale presne naopak o organické začlenenie prírody do sféry politického, vďaka čomu sa príroda stáva pre politické čímsi vnútorným

2a. Príroda a politika

- Týmto sa Latour snaží okrem iného odlíšiť od tradičných (ovplyvnených najmä modernistickou epistemológiou) prístupov , kt. však zostávajú prítomné aj v súčasnosti, keď
 - termínom príroda sa najčastejšie označuje materiálny svet, exteriorita alebo objekt
 - V tomto Latour vidí aj problém rozličných ekologických hnutí, ktoré často hovoria o ochrane prírody, životného prostredia
 - Sám naopak pristupuje k prírode akoby znútra
 - Príroda je jednou z našich podstát a zase neoddeliteľnou súčasťou prírody sme aj my-l'udia

2b.Príroda a politika

- K prírode môžeme tiež pristupovať univerzalisticky (čo je charakteristický prístup pre tzv. mononaturalizmus, ktorý vychádza z tézy o jednej prírode) alebo konštruktivisticky, ktorým sa zase vyznačuje tzv. multinaturalizmus so svojou hlavnou tézou o existencii, či presnejšie o možnosti vytvárania množstva rôznorodých prírod.
- Latour tu netají svoj jednoznačný príklon ku konštruktivistému prístupu nielen vo vzťahu k spoločnosti, ale i k prírode bez toho, aby sme používali alibistickú a v zásade asymetrickú formuláciu typu: „nielen spoločnosť, ale aj príroda“ je konštrukciou

2c.Príroda a politika

- Pritom skutočnosť, že príroda je konštrukt nijako nezhodnocuje jej podstatu
- Skôr nám poskytuje možnosť lepšie porozumieť prírode a klásť si smerom k nej životne dôležité otázky - ako je skonštruovaná, vytvorená? A je vytvorená dobre?
- V tejto súvislosti Latour zdôrazňuje , že len vďaka konštruktivistickému chápaniu prírody sa dá vôbec uvažovať o politickej ekológii
- O univerzálnej, naturalizovanej prírode sa totiž nedá vyjednávať, čo je jeden zo základných spôsobov fungovania politiky
- Navyše konštruktivistická predstava prírody zakladá možnosť podieľať sa na jej vytváraní všetkým, čo je jeden z nevyhnutných predpokladov naplnenia latourovskej vízie o „skladaní“ (dobrého) *spoločného sveta*

3. Klúčové kategórie

- Latour namiesto sústavného rozdeľovania a polarizácie pojmov (ako to robí moderna a modernisti) a s nimi i myšlienkových konštrukcií a prístupov k realite, sa ich snaží neustále korigovať a špecifikovať, a kde to považuje za nutné, nahradiť novými pojmami
- Spomeniem tu z nich len niektoré, ale z hľadiska latourovskej teórie politickej ekológie, domnievam sa, klúčové a zároveň spolu bezprostredne súvisiace
- K nim nesporne patrí „*modus existencie*“, „*aktér/sieť*“, „*ľudské*“ a „*nie-ľudské*“, „*pozemské*“, resp. „*Pozemšťania*“ a „*Gaia*“

3a. Módy existencie

- Celú túto svoju teóriu zahajuje hľadáním v súčasnosti možných (tradične nemysliteľných) spôsobov bytia, existencie entít vo svete, ktoré nazýva „**módmi existencie**“
 - Tie presahujú, prekračujú úzke hranice („domény“) subjektov a objektov a s nimi úzko spojených pojmov, ako sú napr. pojmy a vzťahy vnútorného a vonkajšieho, ale tiež materiálneho a duchovného alebo ľudského a nie-ľudského

3b. Ľudské a nie-ľudské

- Pojmy „**ľudský**“ (v origináli „les humains“) a „**nie-ľudský**“ („non-humains“) podobne ako ostatné módy existencie spolu navzájom interagujú a vzájomne sa prekrývajú a doplňujú
- Pri ich interpretácii sa však stále stretávame s rôznymi simplifikáciami a jednostrannosťami
 - ❑ Najčastejšie tak, že nie-ľudské stotožníme s objektmi, prírodou alebo s Vesmírom ešte ho pomenujeme ako mimoľudské, čo „zaváňa“ antropocentrizmom a modernistickým delením reality na dve substancie - ľudské a mimoľudské a podobne ako napr. na mimoľudské civilizácie nemáme na nich žiaden dosah a vplyv
 - ❑ Alebo naturalizmom, čím nie-ľudské zbavujeme hádam toho najdôležitejšieho (najmä z hľadiska praxe) a zároveň najzaujímavejšieho, a to je jeho príbuznosť, spojenie, a dokonca niekedy až zlúčenie s ľudským, ako sa to stáva v prípade latourovských novotvarov, ako „politika vecí“, „parlament vecí“ alebo „demokracia objektov“ a pod.
 - ❑ Napriek ich nezvyčajnosti, Latour takéto spojenia nepovažuje za nič neobvyklé, ale naopak ich považuje za celkom prirodzené, pričom sa odvoláva na latinský výraz „res-publica“ (veci verejné)

3c. Aktér - sieť (ANT- Actor Network Theory)

- Latourovská koncepcia PE vychádza tiež z pohľadu na svet ako na širokú a súčasne hustú sieť rôznorodých vplyvov, závislostí, ale bez hierarchie, ktoré zahrňuje pod už spomenutý pojem **aktér/sieť**
- ❖ A ako poukazuje už jeho názov, na rozdiel od modernistického pojmu „systém“ umelo proti sebe nestavia reálnu, „objektívnu“ sieť a aktivitu subjektov – aktérov, ale ich spája do jedného, nerozdeliteľného, a napriek tomu mnohotvárneho celku
- ❖ Sieť kladie dôraz práve na rôznorodé módy existencie a zároveň prekonáva ohraničenosť jednotlivých vecí, vzťahov, oblastí nazývaných Latourom „doménami“
- ❖ Sieť tak vyjadruje tiež schopnosť vecí, vzťahov, oblastí vyjsť za hranice domén a spojiť do súvislej reťaze tak heterogénne prvky, ako povedzme, stratosféru, záujmy hlavy štátov aj ekologické hnutia

3d. Pozemské

- Z kritiky modernizmu, ktorý je nám, akoby doteraz vlastný sa zrodila hlavná Latourova výzva na zmenu smeru v PE: „V ústrety Pozemskému!“ , čo sa dá vo všeobecnosti chápať ako väčšie zreálnenie našich pohľadov na svet
- Pod „**pozemským**“ Latour v najširšom zmysle slova chápe „iný svet“, líšiaci sa od prírodného i ľudského, od lokálneho i globálneho sveta
 - ❑ Jeho prednosťou v porovnaní s lokálnym je, že kým lokálne, aby sa odlišovalo sa uzatvára, pozemské sa kvôli tomu naopak, otvára
 - ❑ A zase na rozdiel od globálneho sa natoľko neabstrahuje od lokálnych starostí a požiadaviek miestnych sociálnych skupín, na ktoré je pozemské, akoby prirodzene citlivé a vnímavé
 - ❑ Inými slovami, ide tu teda o nový spôsob politického vnímania, ktoré v sebe spája a kombinuje globálne s lokálnym, ale bez toho, aby sa s nimi identifikovalo

3e. GAIA

- Nakoniec, celý tento zoznam vzájomne spojených a prekrývajúcich pojmov a vzťahov logicky uzatvára ďalší „komplexný“ termín „**Gaia**“
 - Tento pôvodne mytologický výraz do vedeckej terminológie zaviedol anglický chemik James Lovelock koncom 60. rokov
 - Gaia nie je to isté, čo zem malými písmenami ani Zem s veľkým písmenom na začiatku a nie ani to isté, čo príroda, lebo všetky svojim obsahom i významom presahuje
 - Na druhej strane Gaia je užší pojem ako „pozemské“, lebo toto zahŕňa aj tzv. *kritickú zónu* našej planéty, teda jemnú, nevelkú (v porovnaní s medziplanetárnym) priestorom, kde sa napriek tomu podľa Latoura odohráva práve všetko pre nás najdôležitejšie

3e. GAIA

- Jeho teoretický význam je predovšetkým koncepčný
- Reflektuje skutočnosť už viackrát zdôrazňovanú skutočnosť, že všetci spoločne tvoríme navzájom prepojenú sieť vzťahov – závislostí, ovplyvňovania a podpory, vďaka čomu takáto sieť funguje ako nejaký samoregulačný mechanizmus
- Dokonca to vo veľkej miere platí i o neživých častiach prírody, ako sú napríklad už mŕtve, vyschnuté stromy, ktoré sú svojimi koreňmi spojené s inými a takto napomáhajú udržiavať život okolitých stromov i celého lesa
- Takto celú našu planétu z istého hľadiska môžeme prirovnať k obrovskému samoobnoviteľnému organizmu, kde sú všetky jeho súčasti navzájom prepojené tak, aby sa v záujme zachovania života vzájomne podporovali a obohacovali

Niektoré praktické východiska

- Z takto ponímaného sveta potom Latour formuluje praktické východiská, najmä zo súčasnej globálnej ekologickej a klimatickej krízy
 - Ich hlavným cieľom je vytvorenie ('**Republiky**', '**Dobrého**') „**spoločného sveta**“
 - Skôr než sa tak stane treba vyriešiť viacero problémov
 - Prvým je uvedomenie si faktu, že prakticky stále žijeme vo **vojnovom stave**

Niektoré praktické východiska

- Ale vojna koho s kým?
 - Kozmopolitov ('globalistov') proti miestnym obyvateľom ('lokalistom')? Bohatých kapitalistov proti zvyšku sveta? Alebo, aby sme boli ešte viac aktuálni: vojna stúpencov vedeckých faktov a ich popieračmi? Jedných vedcov proti druhým vedcom? Vedcov proti (nemalej) časti verejnosti? Vedcov proti politikom?...
- Latour tu často opakuje, že sme sa stále ešte celkom nevymanili z hobbesovského prirodzeného stavu, a teda stále ide o vojnu 'všetkých' proti 'všetkým'
- Iba s tým rozdielom, že skôr než vojnu proti niekomu dnes vedieme vojnu o *niečo*

Niektoré praktické východiska

- O čo teda vedieme vojnu v súčasnosti?
 - ❖ Latourova odpoveď je tu jednoduchá a zároveň zložitá
 - ❖ Vo všetkých súčasných bojov ide predovšetkým o boj **o teritórium**
 - ❖ Pod teritóriom Latour rozumie nie hocijaké vonkajšie miesto, ale konkrétne miesto (či už je to pôda, ako sa sám niekedy vyjadruje, „priamo pod našimi nohami“, ale i napríklad určitá oblasť vedy a jej systém metód, poznatkov, axióm a pod.), ku ktorému sme všemožne pripútaní – niekedy až natoľko, že sme ochotní ho aj osobne brániť

Niektoré praktické východiska

- Čo je to teda za miesto, bez ktorého by dnes ľudia nedokázali žiť?
- ✓ Miesto ich narodenia, resp. bydliska? Pôda, ktorú obrábajú? Lesy, ktoré vlastnia? Ostatní ľudia, s ktorými zdieľajú spoločný osud (etnikum, národ, vlasť, naša planéta)?
- ✓ Asi u každého niečo iné, ale stále ide o teritórium, na ktorom nám z nejakých osobitých dôvodov (mimoriadne) záleží

Niektoré praktické východiska

- A od tohto poznania sa odvíjajú niektoré **konkrétne návrhy** riešenia globálnej ekologickej a klimatickej krízy
- Oproti veľkolepému a komplexnému programu trvalo udržateľného rozvoja uznávaným všetkými relevantnými svetovými organizáciami si tu Latour kladie už na prvý pohľad oveľa skromnejšie ciele, ktoré pozostávajú z postupných, na seba nadväzujúcich krokov
 - Predovšetkým musíme začať s podrobným popisom a inventarizáciou toho, z čoho všetkého pozostáva „pozemské“
 - Následne treba zostaviť a dohodnúť sa na zozname toho, čo potrebujeme pre svoje prežitie a čo sme ochotní v prípade potreby aj brániť
 - A takisto bude potrebné vzhľadom na gradujúci rast svetovej populácie odpovedať aj na veľmi delikátne otázky, ako napr. otázky: Nie je (nebude) nás na túto planétu veľa? Môžeme spoločne prežiť?, pričom ono skryté „My“ bude treba rozšíriť na všetko, čo toto prežitie umožňuje, teda znovu i na nie-l'udské

Záver

- Latourova koncepcia politickej ekológie obsahuje niekoľko – viac či menej otvorených – **teoretických a praktických výziev**, pričom tie najdôležitejšie sú si svojim smerovaním nápadne podobné
- Z teoretického hľadiska je to najmä výzva odstrániť z politickej ekológie rozličné duality ako nezmieriteľné protiklady
- Z praktického hľadiska je to zase hlavne výzva pokúsiť sa aj s jej pomocou vybudovať spoločný svet vhodný pre existenciu a vzájomné spolunažívanie ako ľudských, tak i nie-ľudských stvorení.

Záver

- No takisto môže vyvolávať i množstvo **otázok a otáznikov**
- ✓ Povedzme: nie je celá táto latourovská koncepcia predsa len jedna veľká utópia? (Takáto otázka je celkom oprávnená už vzhľadom na jeho vlastné hodnotenie súčasnej reality, ako v podstate vojnový stav.)
- ✓ Možno vytvárať spoločný svet aj s tými, ktorí ho vlastne nikdy nechceli a nechcú? A keď áno, potom ako? Ako s nimi vôbec rozprávať, diskutovať a viesť dialóg? Majú byť kvôli zachovaniu tzv. jeho vyváženosti vždy vypočítané obe strany, teda aj strana, ktorá skôr iba hlása než tvrdí zjavné nezmysly a nepravdy?...

Záver

- A spolu s podobnými otázkami a pochybnosťami môže byť Latour ešte obviňovaný z osobitého spôsobu redukcionizmu alebo antropomorfizmu, keď aj politiku a politické pojmy prenáša na veci
- To všetko je možné a pochopiteľné
- Ale zrejme nikto pritom nespochybní novátorský prínos tejto koncepcie, ktorá musí vnímavého čitateľa doslova pohltiť a inšpirovať ho prinajmenšom ku kladeniu otázok, o ktorých možno donedávna vôbec neuvažoval

ĎAKUJEM ZA POZORNOSŤ!